
Van de bovenste boekenplank

Wie als arbeidsmarktonderzoeker nu en dan een anderstalig boek ter hand neemt, internationale tijdschriften en buitenlandse working papers doorploegt, websites bezoekt of simpelweg wat uitgeverscatalogi inkijkt, komt onvermijdelijk geregeld verrassende dingen tegen. Onderzoeksresultaten die niet echt voor de hand liggen en waarvan je graag eens een binnenlands equivalent zou zien. Interessante en intelligent gebruikte datasets, waarvan je zou hopen dat ze ook bij ons beschikbaar zijn. Conceptuele kaders en onderzoeksmethoden die ietwat van het gewone afdwalen of zelfs gedurfd te noemen zijn. Boeken waarvoor je de tijd niet hebt om ze te lezen of er de waarde van in te schatten omdat ze net naast je eigen enge vakgebied vallen, maar waarvan je graag door een deskundig iemand de inhoud gepeild zou zien. Allemaal dingen dus waarvan je in eerste instantie misschien de neiging hebt om ze voor jezelf te houden in de hoop er later iets mee te kunnen doen dat in je vakgebied ophef maakt, maar waar je bij nader toezien toch in de koffiekamer met collegae over praat omdat je beseft dat je de tijd of de competentie niet hebt om er écht iets mee te doen en je deze parels toch niet verloren wil laten gaan.

De bedoeling van deze rubriek is om dat soort zaken te verzamelen. Wie iets te signaleren heeft contacteert: Walter Van Trier, p/a Steunpunt WAV, E. Van Evenstraat 2C, 3000 Leuven, tel. 016/323225, e-mail: walter.vantrier@wav.kuleuven.ac.be

Van het virtuele nieuwsfront

Vreemd toch hoe sommige politici met ‘wetenschap’ omgaan. Akkoord, onderzoeksrapporten of gepubliceerde statistieken attenderen het publiek soms wel eens op een minder flatterend aspect van een beleidsdomein en men kan, zeker in de periode van verkiezingen, enig begrip opbrengen voor kribbige reacties van beleidsvoerders in de stijl van “och, de ene keer gaat de werkloosheidsgraad omhoog en de andere keer omlaag, dus til maar niet al te zwaar aan deze statistieken”. In bepaalde gevallen is de reactie evenwel van bedenkelijk allooi.

Wellicht herinneren sommigen onder jullie zich dat ik in een vorige bijdrage de aandacht heb gevestigd op de kwalitatief hoogstaande rapporten, geproduceerd onder de auspiciën van het Franse Conseil d'Analyse Economique. Deze Raad is indertijd nog

door president Mitterrand ingesteld met de bedoeling om rond belangrijke maatschappelijke topics (arbeidsherverdeling, levenslang leren en dergelijke meer) een evenwichtig overzicht te krijgen van de beleidsrelevante kennis. In de loop der jaren heeft deze Raad een aanzienlijke autoriteit verworven, niet alleen omwille van de kwaliteit van zijn rapporten, maar ook omwille van de gevolgde methode en het pluralisme van zijn samenstelling. Naast de neo-klassieke mainstream was er immers tevens een plaats voor heterodoxe economen en de rapporten bevatten meestal ook uitdrukkelijk ‘minderheidsstandpunten’. Waarom is niet zo duidelijk, maar op een of andere manier moet de situatie een doorn in het oog zijn geweest van de huidige conservatieve meerderheid, want de Franse premier Jean-Pierre Raffarin heeft ingegrepen. Exit dus: Michel Aglietta, Robert Boyer, Alain Lipietz, Dominique Plihon en andere heterodoxen; plaats

geruimd voor economen uit het milieu van de banken en het financieringswezen. En weg wellicht het moeizaam verworven kwaliteitslabel van het Conseil d'Analyse Economique.

Maar alles kan uiteraard nog beter. Op 12/01/2004 berichtte *The Nation* dat de pas verkozen gouverneur van California, Arnold Schwarzenegger, als onderdeel van een draconische besparingsronde, de jaarlijkse betoelaging voor het Institute for Labor and Employment (University of California) heeft geschrapt. Mocht hij hetzelfde doen in 2005 dan ligt het Instituut niet enkel op apegapen, maar kan het definitief worden afgevoerd.

Kan men dit voorval zonder meer op het conto schrijven van een onervaren politicus, die zijn Hollywood-imago eer aandoet door ietwat wild en weinig intelligent om zich heen te schoppen? Nee, schrijft *The Nation*. Redelijk wat elementen wijzen in de richting van een georchestreerde aanval door rechtse, met het zakenleven verweven lobby's. De dreigende drooglegging van het Californische instituut is immers een volgende stap in een lange reeks pogingen om het instituut eens en voor altijd te elimineren. De drijvende kracht achter deze pogingen is een coalitie van Republikeinse politici en de Associated Builders and Contractors, een machtige lobby van 'vakbondsloze' bedrijven uit de bouwsector. Zij verwijten het Institute for Labor and Employment 'activisme', omdat de onderzoekers ook aangeven hoe men best vorm geeft aan collectieve onderhandelingsprocedures en stellen publiek de vraag of dit niet neerkomt op het (onder te verstaan: 'oneigenlijk') gebruik van propaganda voor 'vakbondspraktijken'. Het Pacific Research Institute, een rechtse denktank die het Institute for Labor and Employment een tijdje terug de 'California Golden Fleece Award' toekende, wijst via zijn website op een reeks 'misdadige' activiteiten – populariseren van vakbonden in scholen en vormingsinstellingen, onderzoek verrichten ter ondersteuning van campagnes voor minimumlonen of 'living wages' – als tekenen van een anti-kapitalisme dat "strikes at the heart of a basic economic freedom in America – the right of employers and employees to freely negotiate compensation." Onderhandelen als individuen wel te verstaan, niet via collectieve procedures.

Dit laatste punt geeft aan hoe ver de geesten in de VS geëvolueerd zijn sinds het midden van de jaren

1930, toen men in de National Labor Relations Act de vakbonden hun wettelijke status gaf. De preamble van deze wet stelt dat werknemers zich *zouden moeten* – niet slechts *kunnen* – verenigen met het oog op collectief overleg met de werkgever. Toen zag men duidelijk een belangrijke publieke rol weggelegd voor de vakbonden. Vandaag presenteert men vakbonden in eerste instantie als verdedigers van privé-belangen. De kritiek op het Institute of Labor and Employment reveleert trouwens nog een andere onuitgesproken assumptie. "Every economic policy adopted by congress, and by every state, assumes that the proper purpose of economic activity is the creation of profit. In the current political climate, profit-making is even equated with democracy. Business schools treat increasing productivity – that is, the rapid and efficient accumulation of profit – not only as economically necessary but as patriotic duty. 'Can you imagine a business administration program that doesn't take for granted the need to make profits?' asks Elaine Bernard, who heads Harvard's Trade Union Program, 'or that doesn't want to talk to business leaders, or place its students in companies?' But when a labor program assumes that workers should strive to raise wages and improve conditions, it's considered selfish – against the public interest."

Tenslotte, het meest verontrustende aan dit verhaal, is de voorbeeldfunctie. Gelijkaardige instellingen en studieprogramma's aan andere universiteiten zijn immers ook reeds het voorwerp geweest van gelijkaardige aanvallen. "The long knives are out, and the ILE may be just the first to feel their sharp cuts", besluit *The Nation*. Oftewel, zoals de titel van het artikel aangeeft, de *Class Warfare* wordt ook op dat front gevoerd.

Tijdschriftgesprokkel I

In de discussie over arbeidsmarktbeleid of werkgelegenheidsproblematiek duiken af en toe nieuwe termen op of worden in onbruik geraakte begrippen terug van onder het stof gehaald en opgepoetst. Soms gaat het om iets wat men vroeger – remember wijlen Althusser – als 'klassenstrijd' op ideologisch niveau' omschreef en vandaag wellicht als 'spin' zou afdoen – of als strijd om het bepalen van de 'perceptie'. Maar in een aantal gevallen heb-

ben deze terminologische verschuivingen ook iets te maken met reële ontwikkelingen, die meebrengen dat men met de traditionele begrippen geen recht doet aan bepaalde (nieuwe) aspecten van de problematiek of moeilijk voldoende adequaat kan benoemen wat er aan de hand is.

Een goed voorbeeld is het begrip 'werkzaamheidsgraad' dat het een tijdje geleden in het Vlaamse debat werd ingevoerd. Hoewel het vandaag stevig ingeburgerd is in het milieu van arbeidsmarktwaarnemers loop ik er persoonlijk niet echt warm voor. Ik vind het nog altijd wat akelig klinken, maar mis vooral iets wat ik wél aantref en belangrijk vind in het woord 'werkgelegenheid', met name: de connotatie met 'de gelegenheid geven tot werken' oftewel 'kansen bieden tot ontplooiing'. Dit belet niet – ik geef het ruitertlijk toe – dat het begrip een zeker nut heeft. In een tijdperk waarin het aantal jobs niet (meer) gelijk is aan het aantal werkende personen – of juist: waarin twee beschikbare statistieken op basis waarvan men de werkgelegenheid kan ramen (aantal jobs via RSZ-data versus aantal werknemers via de EAK) niet tot dezelfde uitkomst leiden – is het zeker nuttig om terminologisch duidelijk te maken welke maatstaf men gebruikt om de in het (wit) economisch circuit ingezette hoeveelheid arbeid te meten. Met het begrip 'werkbaarheidsgraad' – de meest recente innovatie – heb ik heel wat meer problemen. 't Is akelig Nederlands en niet echt nodig. Waarom niet simpelweg erkennen dat de nadruk op jobs, jobs en nog eens jobs er niet mag toe leiden dat men de kwaliteit van de jobs onbelangrijk gaat vinden? Of zit er in de term 'werkbaarheid' iets wat mij ontgaat? Iets dat het ietwat individualistische karakter van de term kwaliteit van de arbeid te buiten gaat en de kwaliteit van het werkgelegenheidsbeleid wil vatten?

In dit laatste geval is het misschien nuttig dat men in de discussie over de werkbaarheidsgraad een meer dan vluchtige blik werpt op de door de ILO op zijn 87th Session aanvaarde en in 1999 gelanceerde *Decent Work Agenda*. (Wie van het bestaan ervan vooralsnog niet op de hoogte is, verwijs ik naar: Towards a policy framework for decent work. *International Labour Review*, 2002, n° 4). Let wel: het kernwoord is 'decent' – door Van Dale omschreven als eerbaar, welvoeglijk, fatsoenlijk. Sindsdien zijn vele pogingen ondernomen om de volledige betekenis van dit begrip te vatten en,

meer in het bijzonder, om concrete en betrouwbare meetinstrumenten te ontwikkelen die kunnen aangeven of de landen enig resultaat boeken "in achieving decent work for their citizens." Uiteraard is er ook interesse in de vraag of men de resultaten op het vlak van 'fatsoenlijk werk' in verband kan brengen met de prestaties op het vlak van sociale ontwikkeling en economische groei.

Nadat de *International Labour Review* in recente jaargangen reeds een beperkt aantal artikels over deze problematiek publiceerde – Hepple, B. (2001). Equality and empowerment for decent work. *ILR*, 1; Standing, G. (2002). From People's Security Surveys to a Decent Work Index. *ILR*, 4 en Egger, P. (2003). Decent work and competitiveness: Labour dimensions of accession to the European Union. *ILR*, 1 – is het nummer van het tweede kwartaal 2003 volledig gewijd aan deze problematiek. 'Measuring Decent Work' bevat zes artikels, die elk op een verschillende manier voorstellen doen om op dit terrein vooruitgang te boeken en deze voorstellen ook in de mate van het mogelijke empirisch toe te passen. D. Ghai, voormalig directeur van het United Nations Research Institute for Social Development, bekijkt in 'Decent work: concept and indicators' het nut en de beperkingen van een brede reeks van indicatoren voor geïndustrialiseerde landen, landen in transitie en ontwikkelingslanden en concentreert zich in zijn bijdrage vervolgens op de vier belangrijkste componenten van het begrip zoals dit in 1999 werd uitgewerkt: werkgelegenheid, sociale bescherming, werknemersrechten en sociale dialoog. Hij illustreert het geheel met een index die de prestaties terzake van 22 geïndustrialiseerde landen meet. R. Anker, I. Cheryshev, P. Egger, F. Mehran en J.A. Ritter leggen in 'Measuring decent work with statistical indicators' de basis van een monitoring-systeem en vertalen het begrip 'decent work' daarom in aantal brede, onmiddellijk te vatten karakteristieken: tewerkstellingskansen, onaanvaardbaar werk, adequate beloning en productief werk, fatsoenlijke uurregeling, stabiliteit en zekerheid van de job, evenwicht tussen arbeid en gezin, faire behandeling op het werk, sociale bescherming, sociaal overleg en sociale dialoog op de werkvloer. Daarna identificeren de auteurs dertig bestaande en makkelijk bruikbare indicatoren die deze dimensies kunnen meten. In 'Seven indicators to measure decent work: an international comparison' selecteren D. Bescond, A. Chataignier en F.

Mehran een beperkt aantal van de indicatoren die in het vorige artikel worden geïdentificeerd en construeren op deze basis een samengestelde D(ecent) W(ork) D(eficit)-index, die ze toepassen op een verzameling van veertig landen. F. Bonnet, J.B. Figueiredo en G. Standing trachten 'A family of decent work indexes' te identificeren, waarvan de eigenheid is dat ze niet enkel op macroniveau, maar ook op meso- en microniveau toepasbaar zijn. G.S. Fields behandelt in 'Decent work and development policies' de eventuele noodzaak tot trade-offs of de mogelijke complementariteit tussen de verschillende componenten van de Decent Work Agenda. I. Ahmed onderzoekt de bijdrage die pleidooien voor fatsoenlijk werk kunnen leveren tot ontwikkeling of economische groei, confronteert voor 38 landen de Human Development Index met de DWD-index en toont aan dat minder rijke landen niettemin goed kunnen scoren inzake fatsoenlijk werk en omgekeerd.

Samen illustreren deze bijdragen dat het meten van 'decent work' een complexe taak is. "Each individual approach presented here has value according to the purpose for which the statistics/indicators are used." Bovendien wijzen de praktische toepassingen op basis van partiële samengestelde indexen uit dat de resultaten van internationale vergelijkingen in zo'n geval een erg 'toevallig' karakter kunnen hebben, afhankelijk van de gebruikte methodologie (de gebruikte bronnen, het niveau van aggregeren en de geselecteerde componenten).

Tijdschriftgesprokkel II

Ook 'levenslang leren' en 'competentie' (al dan niet elders verworven) zijn begrippen die niet meer weg te branden zijn uit het dominante discours over werkgelegenheid en arbeidsmarkt. Eind 2001 organiseerde het onderzoeksinstituut van de Fédération Syndicale Unitaire – de belangrijkste syndicale organisatie in het onderwijs, het onderzoek en de cultuur – een uitgebreid congres over de vraag of levenslang leren ertoe noopt om de missie van de openbare diensten te vernieuwen. Het boek dat door Y. Baunay en A. Cavel op basis van deze bijdragen werd samengesteld – Institut de Recherches de la FSU, *Toute la vie pour apprendre*, Editions Sylleps, 2002 – geeft een interessant overzicht van de vele facetten die met deze kwestie samenhangen.

De onderscheiden delen behandelen onder andere de historiek van het begrip, de vraag naar welk soort regelgeving op dit terrein moet ontwikkeld worden en de rol van onderhandeling en dialoog hierin, het universele recht op de toegang tot kwalificaties, de rol van Europa en dergelijke meer.

Een van de stellingen waarover vandaag in erg brede kringen consensus heerst, is dat de opleiding en de vaardigheden van de beroepsbevolking niet écht voldoen aan de vereisten gesteld voor de meeste jobs in de hedendaagse economie. Velen vrezen zelfs dat deze 'mismatch' nog zal toenemen omwille van drie belangrijke tendensen: de toename van de high tech, de ontwikkeling naar een diensteneconomie en de grotere werknemersparticipatie op de werkvloer. Op basis van een uitgebreid onderzoek van de beschikbare studies besluit Handel, J. (2003). Skills Mismatch in the Labor Market. *Annual Review of Sociology*, 29, pp. 135-165 dat de kaarten lang niet zo duidelijk verdeeld zijn als men gewoonlijk aanneemt. Het artikel bekijkt achtereenvolgens over welk empirisch materiaal men beschikt om zicht te krijgen op de vaardigheden waarover de werknemers beschikken, de vaardigheden die voor de bestaande jobs vereist zijn en de eventuele mismatch tussen beiden.

Belangrijker dan de inhoudelijke conclusie dat er niet echt veel aanleiding is om te denken dat werknemers veel slechter zouden zijn opgeleid of minder vaardigheden zouden bezitten dan vroeger en dat er evenmin aanleiding is om te denken dat jobs vandaag (of in de toekomst) plots veel grotere eisen inzake opleiding (zullen) stellen, is dat de gegevens om over deze zaken betrouwbare uitspraken te doen feitelijk niet aanwezig zijn. "There is limited reliable and representative data on workforce competencies and even less on job demands, and the evidence of each is largely incommensurable." Op zich is dit niet onbegrijpelijk. Het gaat om een complex domein. Zo leveren bepaalde onderzoekingen resultaten op die suggereren dat "work-related competencies are partly independent of the skills measured by both education and cognitive test scores. The skills workers can develop and for which they are rewarded are partly function of the jobs employers offer, rather than the intrinsic capacities of individuals acting as a kind of hard constraint." Of nog: de vaardigheden die een bepaalde jobs vereist, zijn niet echt strikt te meten. "... in

many cases, skill requirements are more a range than a single point. (...) For a topic that has provoked so much interest there has been surprisingly little effort to develop a standard methodology or scheme for rating job skills and to apply it across time for large, representative samples.”

Als degelijke gegevens over vraag en aanbod apart al zo moeilijk te vinden zijn, mag het niet verwonderen dat uitspraken over ‘mismatch’ nog meer problemen stellen. Een belangrijk probleem is trouwens de gehanteerde definitie. Stel dat we ‘skill mismatch’ of een ‘schaarste aan vaardigheden’ definiëren als “a situation in which some workers want employment or more work hours and employers have unmet labor needs but will not draw from the underemployed group at existing wages because those workers’ skills are too low.” Voor neo-klasseke economen moet loonflexibiliteit leiden tot een efficiënt evenwicht van vraag en aanbod en dus kan ‘mismatch’ of ‘schaarste’ enkel tijdelijk zijn. Dit leidt ertoe om de definitie te herzien en de nadruk te leggen op elke significante afwijking van de traditionele loonverschillen tussen groepen met een verschillende opleidings- (of vaardigheids-)niveau. Maar uitspraken over mismatch inzake vaardigheden volledig laten afhangen van loonontwikkelingen of een vraag- en aanbod-model is erg problematisch omdat loonverschillen niet enkel een gevolg zijn van marktkrachten maar ook van institutionele factoren. In dit opzicht lopen nogal wat studies mank. “Most economists infer an increased scarcity of human capital from the fact that the relative wages of college graduates continued to increase even as their relative supply increased, although there is no consensus on whether the source is an acceleration of demand for skills as a result of the spread for computers or a deceleration in the growth of the supply of skills as a result of the post-Vietnam drop in college attendance.”

Het besluit van Handel is niet dat er niets aan de hand is, wel dat er onvoldoende goede gegevens aanwezig zijn om te antwoorden op de centrale vraag: ‘Is een beleid gericht op de vorming van menselijk kapitaal de oplossing voor het probleem van grote ongelijkheid en lage lonen voor bepaalde groepen werknemers?’ Nog afgezien van de reeds lang geleden door Lester Thurow gemaakte opmerking dat iedereen een betere opleiding ge-

ven niets doet aan de volgorde in de wachtrij van de opgeleiden en dus niets zal wijzigen aan de loonstructuur, is dit niet evident. De impliciete visie lijkt te zijn dat een toename van het aanbod van menselijk kapitaal zal voldoen aan een stijging van de vraag of zelfs zijn eigen vraag zal opwekken. Maar is dat wel zo? Handel twijfelt. “Increasing human capital stocks at the bottom is desirable for its own sake, but recent changes in the wage structure may not reflect human capital scarcities as opposed to management strategies. Wages may be more responsive to institutional reforms that more directly affect compensation or economic activity, such as maintaining the value of the minimum wage, union protections and strong macroeconomic growth, as to changes in education and skill levels.”

Handel merkt trouwens ook op dat het opmerkelijk is hoezeer de consensus in deze problematiek op relatief korte termijn is omgeslagen. In de jaren ‘70 was men er in de meeste disciplines van overtuigd dat de werkende bevolking over (veel) meer opleiding en vaardigheden beschikte dan in de jobs werden gebruikt. Men sprak van een inflatie van aanwervingscriteria, van ‘over-opgeleide Amerikanen’ en van een te verwachten ‘de-skilling’ van jobs. Men argumenteerde dat de socialiserende functie van scholen – ‘leren aanvaarden van de normen van een klasse-hierarchie’ belangrijker was dan de bijdrage die het onderwijs leverde in de vorming van menselijk kapitaal. Twee decennia later is de visie terzake nagenoeg compleet omgeslagen. “The skills glut seemed to have turned rapidly into a severe shortage.” Een tweede opmerkelijk feit is dat de economische problemen die aanleiding gaven tot de zorgwekkende berichten over de kwaliteit van onderwijs en opleiding in de tweede helft van de jaren ‘90 veel minder prangend zijn. “Any skills mismatch explanation of US inequality growth and poor economic performance for the 1980s has to account for the turnaround in the 1990s that seems largely independent of trends in the stock of skills.”

Tijdschriftgesprokkel III

Wie geïnteresseerd is in de manier waarop statistieken van de werkgelegenheid worden geconstrueerd en de moeilijkheden die hierbij om de hoek komen kijken – en zijn we dat niet allemaal? – vindt

in *Economie et Statistique*, n° 362 (2003), het tijdschrift van het Franse Instituut voor de Statistiek, een aantal interessante artikels. Naar aanleiding van de recente trimestrialisering van de Enquête naar de Arbeidskrachten (EAK) – in het Frans: Enquête Emploi – bekijkt Dominique Goux de geschiedenis van deze enquête en geeft aan welke belangrijke wijzigingen zij in de loop van haar geschiedenis heeft ondergaan. Pauline Givord beschrijft in detail de vernieuwingen die in 2003 zijn doorgevoerd en vergelijkt deze met de enquête zoals ze bestond tot 2002. Omdat men in Frankrijk besliste om beide soorten gegevensverzamelingen voor een bepaalde periode tegelijk te laten lopen, is zij in staat om het effect van de trimestrialisering op bepaalde gegevens na te gaan. O. Chardon en D. Goux bespreken de definitie van werkloosheid zoals deze gewoonlijk wordt gehanteerd op basis van criteria opgesteld door de ILO. Ze gebruiken de Enquête Emploi om na te gaan in welke mate de gegevens over werkloosheid beïnvloed worden door een aanpassing van deze criteria naar aanleiding van de verordening 1897/2000 van 7 september 2000 van Eurostat. In maart 2001 werden bijna 1 miljoen Fransen die zichzelf spontaan 'actief' noemden op basis van de ILO-norm tot 'inactief' gheredefinieerd. Christine Gonzalez-Demichel en Emmanuelle Nauze-Fichet nemen het gegeven dat de groep die in dit opzicht 'aan de marge van de arbeidsmarkt' staat als uitgangspunt om te wijzen op het complexe statistische karakter van de notie 'actieve bevolking'.

De effectiviteit van opleidingprogramma's is iets wat de interesse moet wegdragen van iedereen die beleidsverantwoordelijkheid draagt op het vlak van arbeid en werkgelegenheid, zeker als ze door de overheid op een of andere manier (mede-)gefinancierd wordt. Empirische gegevens die hierop enig zicht geven, zijn dus van harte welkom. Greenberg, D., Michalopoulos, C. & Robins, P. (2003). A Meta-Analysis of Government-Sponsored Training Programs. *Industrial and Labor Relations Review*, 57 (1) pp. 31-53, synthetiseren de gegevens van 31 studies die de resultaten evalueren van 15 door de overheid (in de periode 1964-1998) gesubsidieerde opleidingsprogramma's, waaraan risicogroepen op vrijwillige basis konden deelnemen. Zoals dat in dergelijke studies gewoonlijk het geval is, is de centrale maatstaf voor succes het effect van een opleiding op het loon. Wat leert dit overzicht?

De belangrijkste, maar eerder verrassende vaststelling is dat de effectiviteit van deze programma's niet is toegenomen over de tijd, ondanks de opgebouwde ervaring. Bovendien lijken de effecten op de lonen niet echt groot. Voor jongeren zijn ze nagenoeg verwaarloosbaar, voor mannen eerder beperkt. Vrouwen profiteren – met een toename van 2 000 dollar per jaar – er het meest van. De resultaten lijken trouwens aan te geven dat het effect redelijk duurzaam is en minstens een aantal jaren na het beëindigen van de opleiding doorwerkt. Duurdere programma's geven niet noodzakelijk betere resultaten. Van de verschillende types van opleiding is er geen enkel consistent superieur. Wel zijn er indicaties dat de effectiviteit van de aard van de opleiding afhangt van de doelgroep. Voor vrouwen lijken de meeste vormen van opleiding effectief, met uitzondering van 'basic education'. Voor jongeren waren enkel vaardigheidstrainingen in klasverband effectief. Een belangrijke vaststelling is ook dat er geen resultaten zijn die de stelling ondersteunen dat trainingsprogramma's effectiever zouden zijn in tijden van hoge werkloosheid. Integendeel, de gegevens ondersteunen eerder de omgekeerde stelling, zeker voor jongeren.

Een pakketje van de Franse slag

Omstandigheden maken dat ik geregeld de kans heb om rond te lopen in de 'betere' Franse boekhandel. Twee zaken vallen mij telkens weer op. Ten eerste, het gemak waarmee men er zich tegen een redelijke prijs kan bevoorraden met boekjes die in een beperkt aantal bladzijden een kwalitatief hoogstaande synthese geven van de stand van het wetenschappelijke denken op bepaalde deeldomeinen. Ten tweede, de mate waarin ook publicaties van 'heterodoxe' auteurs in deze boekhandels een plaats (blijven) vinden. Neem het van mij aan, in beide opzichten is de situatie onvergelijkbaar met de situatie in de Angelsaksische wereld. Of het te maken heeft met het specifiek karakter van vele Franse maatschappelijke discussies die soms redelijk parochiaal lijken, de aparte structuur van hun universitaire onderwijs en onderzoek die toelaten dat niches met van de mainstream afwijkende visies meer dan ergens anders blijven gedijen of met iets anders, ik weet het niet. Maar wie de Franse taal geen onoverkomelijke hinderpaal vindt, kan er zonder twijfel zijn voordeel mee doen. Vandaar

een beperkte selectie van wat er recent op het terrein van arbeid, werkgelegenheid en aanverwante terreinen op de markt werd gebracht.

Populaire sociologische theoretici – uiteraard Ulrich Beck, maar ook Anthony Giddens – gebruiken graag de term ‘risicomaatschappij’ om de huidige samenleving te typeren. Wie een kort en bondig, maar toch volledig overzicht wil krijgen van dit debat, kan zijn licht opsteken bij Peretti-Watel, P. (2001). *La société du risque*. Editions La Découverte (Collection Répères 321). Wie duidelijkheid wil hoe economen de erfenis van Knight, Keynes en Hayek hebben gelicht en welke plaats ze in hun theorieën geven aan begrippen als ‘risico’ en ‘onzekerheid’ kan vanaf nu Moureau, N. & Rivaud-Danset, D. (2004). *L’incertitude dans les théories économiques*. Editions La Découverte (Collection Répères) raadplegen.

Een andere veel gehanteerde typering van de huidige maatschappij is de term ‘diensteneconomie’. In Gadrey, J. (2003). *Socio-économie des services*. Editions La Découverte (Collection Répères) krijgt de lezer een bondige inleiding in wat er specifiek is aan een economie waarin diensten een erg groot deel van de activiteit uitmaken door een auteur die in de loop van de voorbije decennia op dit terrein een grote autoriteit heeft verworven.

Met Supiot, A. (2004). *Le Droit du Travail*. Presses Universitaires de France (Collection Que sais-je?) en Méda, D. (2004). *Le Travail*. Presses Universitaires de France (Collection Que sais-je?) krijgt het bredere publiek voor weinig geld een blik op het denken van twee auteurs die in hun discipline tot de top behoren. Alain Supiot, prof aan de universiteit van Nantes, is wellicht dé toonaangevende Franse arbeidsjurist. Hij kreeg bekendheid in bredere Europese kringen als rapporteur van een commissie (met als leden onder andere Robert, Salais, Enzo Mingione, Pamela Meadows, Jean De Munck) die in het raam van het Verdrag van Amsterdam van de Europese Commissie de opdracht kreeg “d’analyser les actuelles transformations du travail en Europe et leur incidence prévisible ou souhaitable sur le droit du travail”. De Franstalige versie van dit rapport werd gepubliceerd onder de titel ‘Au-delà de l’emploi’ (Flammarion, 1999). Wie meer uitvoerig kennis wil nemen van de visie van deze arbeidsjurist kan terecht bij de recente heruitgave van

Supiot, A. *Critique du droit du travail*. Presses Universitaires de France. Dominique Méda is een filosofe, die ongeveer een decennium geleden in het Franse taalgebied nogal wat ophef maakte met *Le Travail. Une valeur en voie de disparition*, Editions Aubier, 1995 (sinds 1998 beschikbaar in de pocketreeks van Garnier-Flammarion) en later met *Qu’est-ce que la richesse?*, Editions Aubier, 1999.

Interessante recente aanwinsten zijn ook: Dares, (2003) *Les politiques de l’emploi et du marché du travail*. Editions La Découverte (Collection Répères) – zoals de titel het aangeeft een overzicht van Franse het werkgelegenheidsbeleid – en Husson, M. (2003). *Les casseurs de l’Etat social. Des retraites à la Sécu: la grande démolition*. Editions La Découverte – een (erg) kritische analyse van het beleid inzake sociale bescherming met een speciale nadruk op de recente discussie over het pensioenstelsel.

Tot slot wil ik nog de aandacht vestigen op de reeks ‘Collection Thèmes et Débats’ van de uitgeverij Bréal. Deze boekjes van om en bij de 120 blz. (tegen de prijs van 6 €) hebben als objectief “de présenter de façon simple et accessible, mais néanmoins complète, l’essentiel des concepts et des mécanismes propres à un thème à travers ses débats et ses grandes questions”. Ze richten zich op een publiek van scholieren, studenten of geïnteresseerde leken en kunnen daarom goed dienst doen als cursusmateriaal. Typisch voor de boekjes in deze reeks is dat elk hoofdstuk vertrekt van een simpele vraag. Een goed voorbeeld is Flacher, B. (2000). *Travail et intégration sociale*. Editions Bréal (Collection Thèmes et Débats), waarin achtereenvolgens de volgende vragen aan bod komen: Hoe is arbeid een centrale waarde geworden? Arbeidsdeling: bron van productiviteit of fundament van solidariteit? Waarom kan arbeidsdeling nadelig zijn voor integratie? Onder welke voorwaarden kan arbeid een vector van sociale integratie zijn? Welke rol speelt arbeid in de constructie van sociale identiteiten? Maken wij het einde (van de centrale rol) van arbeid mee? Welke relatie is er tussen arbeid, recht en burgerschap?

Op de Franse markt blijkt evenwel ook voldoende plaats te zijn voor kleine boekjes, die weliswaar in erg pamflettaire stijl zijn geschreven, maar niettemin rusten op een degelijke wetenschappelijke basis. Goede voorbeelden zijn de publicaties uitgege-

ven door Attac of door Raisons d'Agir: Cordonnier, L. (2000) *Pas de pitié pour les gueux. Sur les théories économiques du chômage*. Editions Raisons d'Agir; Lordon, F. (2000). *Fonds de pension, piège à cons? Mirage de la démocratie actionnariale*. Editions Raisons d'Agir; Coutrot, T. & Husson, M. (2001). *Avenue du plein emploi*. Editions Attac en Attac, (2003). *Travailleurs précaires, unissez-vous!* Editions Attac.

Twee boeken uit dit marktsegment verdienen om uiteenlopende redenen een speciale vermelding. Het eerste boek – Les Econoclastes, (2003). *Petit Bréviaire des Idées Reçues en Economie*. Editions Découverte – valt te situeren binnen de beweging tegen een autistische economie, die tot ontwikkeling kwam na de publicatie van een 'lettre ouverte aux enseignants et responsables de l'enseignement de la discipline' in Le Monde, 17 juni 2000. Deze open brief sprak zijn bezorgdheid uit over de kloof tussen de 'imaginaire' wereld van de economische theorie en de werkelijke wereld, betreurde het ongecontroleerde gebruik van wiskundige formaliseringen en kloeg aan dat cursussen meestal uitblinken in het ontbreken van pluralisme in aanpak en verklaring. (Voor meer informatie terzake en de lijst van ondertekenaars van de open brief: www.autisme-economie.org.) De *Petit Bréviaire* is bedoeld om te illustreren welke aanpak de beweging voorstaat. Elk hoofdstuk neemt als uitgangspunt een uitspraak waarover in de mainstream – en meestal ook bij het bredere publiek – een consensus bestaat: “privatisering van de publieke dienst is noodzakelijk”, “sociale bijdragen zijn de vijand van de werkgelegenheid”, “de oorzaak van de werkloosheid ligt in de overdreven bescherming tegen werkloosheid”, “de mondialisering maakt elk economisch beleid onmogelijk”, “in de markteconomie is de klant koning”, “sociale minima zetten aan tot minder werken”, “de overheidsschuld is een last voor de toekomstige generaties”, “economische efficiëntie is een voorwaarde voor sociale rechtvaardigheid”, “in liberale samenlevingen krijgt men het loon dat men verdient” en dergelijke meer.

Het tweede boek is van een andere orde. Enkele jaren geleden deed Bernard Maris, prof aan de universiteit Paris-VIII maar ook 'animateur' van de economische bijdragen aan het Franse satirische blad Charlie-Hebdo, zich opmerken met een honderdtal bladzijden echt onwelvoeglijk, maar van

grondige kennis van zaken getuigend scheldproza aan het adres van het economendom. (Maris, B. (1999). *Lettre ouverte aux gourous de l'économie qui nous prennent pour des imbéciles*. Editions Michel Albin. (heruitgave in 2003: Collection Points, editions du Seuil). Echt onwelvoeglijk, zei ik – en dus vol van uitspraken die niet voor herhaling vatbaar zijn. Waarom er dan toch enige aandacht aan schenken? Welnu, het recente boek van Maris, B. (2003). *AntiManuel D'Economie*. Editions Bréal. is wel degelijk het vermelden waard. Het is niet minder kritisch ten aanzien van de dominerende wetenschappelijke praktijk van economen en in zeker opzicht even oneerbiedig, maar de aanpak is best leuk. Maris stelde een boek samen waarin hij stukken tekst van economen confronteert met teksten uit andere genres (Montesquieu, Jarry, Schopenhauer, Nietzsche, Swift, Orwell, Houellebecq, ...) en het geheel uitvoerig illustreert met allerlei reproducties van foto's, tekeningen of schilderijen. Kortom, deze *AntiManuel D'Economie* is een boek waarin op een luchtige toon en in simpele bewoordingen belangrijke leerstukken (bijvoorbeeld het dilemma van de gevangene of de wet van Say) en concepten (bijvoorbeeld de onzichtbare hand of schaarste) uit de economische denkwereld worden uitgelegd en gerelativeerd. De illustraties maken het bovendien een mooi kijkboek.

Wederom van het virtuele nieuwsfront

Bijna vijf jaar geleden publiceerden Roger Jacobs en Jef Van Doorslaer – beiden actief in de sector van de Basiseducatie – een boek waarin ze het dominante discours over 'basic skills' en 'employability' kritisch bekeken en de stelling verdedigden dat 'levenslang leren' in de huidige context van globalisering veelal fungeert als een instrument van flexibilisering en inzetbaarheid. Het begrip heeft dringend nood aan een andere invulling, zo stelden de auteurs, zoniet kan men betwijfelen of de levenslange veroordeling tot leren wel een teken van vooruitgang is. Als zelfontplooiing en weerbaarheid (vooral ook van laaggeschoolden) hierbij niet centraal staat dan dreigt (basis)educatie te verworpen tot – zoals de titel van het boek zegt – “Het pomphuis van de 21ste eeuw”. Met 'pomphuis' refereren Jacobs en Van Doorslaer aan een 'opvoedkundige' praktijk die, in het 17de eeuwse Holland, onder invloed van humanistische intellectuelen als

alternatief voor een repressief beleid werd ingevoerd om de onwil van werkonwilligen te breken en hun afkeer van arbeid in werklust te doen verkeren. Een in het boek geciteerd Nederlands historicus beschrijft het systeem als volgt: "In de gang of hal van het huis was stromend water en daarnaast lag een kamer met twee pompen, een aan de buitenkant en een aan de binnenkant; De patiënt werd erheen gebracht en daarna werd water de kamer in gepompt, eerst tot zijn knieën, dan tot zijn middel en als hij nog niet wilde werken tot zijn oksels en ten slotte tot aan de lippen. Dan, bang om te verdrienen, begon hij hard te pompen tot de kamer leeg was en kwam hij tot de ontdekking dat hij van zijn zwakte genezen was."

Ik heb "Het pomphuis van de 21ste eeuw" even terug uit mijn boekenkast gehaald naar aanleiding van een mail, die via een of andere Amerikaanse kennis in mijn elektronische postbus terecht kwam – en ik hoop dat binnen enkele minuten duidelijk wordt waarom. (Trouwens, ik vrees dat dit boek indertijd slechts door een beperkt aantal lieden is opgemerkt. In mijn kennissenkring ken ik alleszins niemand die het boek ooit las. Ten onrechte, want het verdiende beter.) Deze mail bevatte een verwijzing naar een artikel van een medewerker van Associated Press, Andrew Kramer, waarin een erg creatieve vorm van 'outsourcing' wordt beschreven.

Hoofdfiguur van het verhaal is de 25-jarige Chris Harry – een model-werknemer in de US call-center industrie, zo zegt het artikel. Want Harry is erg stipt, arriveert steeds op tijd op zijn werk en is nooit afwezig, is altijd vriendelijk en beleefd aan de telefoon. Harry is bovendien niet van plan om zijn job te verlaten; hij blijft zeker nog drie jaar, iets wat in een industrie die geplaagd is door een hoge turnover zeker een pluspunt is. En, nog beter, hij werkt voor een loon waar de meeste Amerikanen hun neus zouden voor optrekken; te weten: 130 dollar per maand.

Verrassend voorbeeldig? Niet echt, als men weet dat Chris Harry veroordeeld werd tot tien jaar en acht maanden gevangenisstraf, waarvan hij nog minstens drie jaar moet uitzitten. Met andere woorden: als deze werknemer een ietsje pietsie van het model afwijkt, staat hij (in het beste geval) terug in een cellenblok met een zwabber de vloer te poet-

sen en blijft van de beloning slechts een derde over. Wat is hier aan de hand?

Welnu, Chris Harry werkt voor een consultancy bedrijf dat, net als vele andere bedrijven uit de telemarketing sector, ernstig heeft overwogen om zijn activiteiten te 'delocaliseren', met name naar India. Uiteindelijk besliste de bedrijfsleiding om dit niet te doen, maar om integendeel een nieuwe afdeling te openen binnen een staatsgevangenis, de Snake River Correctional Institution. De opening van dit call center kostte slechts de helft van de eventuele verhuis naar India en biedt het bedrijf de garantie op stabiel werkvolk – 'buiten' is de typische turnover negen maanden, 'binnen' werft men enkel gevangenen aan die nog drie tot vijf jaar straf moeten uitzitten.

Noch Chris Harry noch het bedrijf waarvoor hij werkt vormen een unicum. Meerdere Amerikaanse Staten doen sinds een aantal jaren ernstige inspanningen om bedrijven te stimuleren om in deze niche activiteiten te ontwikkelen en bepaalde afdelingen te 'outsourcen' of 'delocaliseren' naar de penitentiaire sector. "I'm really excited about this", said Robert Killgore, director of Inside Oregon Enterprises, the quasi-state agency that recruits for-profit business to prisons. "We keep the benefits here in the United States with companies where it's fruitless to compete on the outside." Deze niche verder ontwikkelen is dus een ware hulp voor de economie van de Verenigde Staten.

De kritiek dat zo'n niche jobs wegtrekt uit de reguliere (private) sector en dat men er op een flagrante wijze de minimumloonwetgeving schendt – dat men in feite kleine eilandjes Derde Wereld in de Amerikaanse economie installeert, eilandjes waar de bedrijven totale controle krijgen over het werkvolk, uitermate voordelige loonvoorwaarden kunnen opleggen en nauwelijks perspectieven op een beter lot voor de gevangenen – deze kritiek wuiven de pleitbezorgers weg als irrelevant: als bedrijven delocaliseren zijn de jobs immers ook weg en bovendien hebben 'work programs' een positief effect inzake recidivisme en brengen ze de gevangenen vaardigheden en zelfrespect bij.

En wat denkt Chris Harry er zelf van. "I can't complain about fair," said Harry. "I did a crime and I'm in prison. At least I'm not wearing a ball and chain."

Harry is trouwens erg dankbaar voor de vaardigheden die hij in de gevangenis heeft verworven en is van plan na zijn vrijlating door te leren. "I've been here three months, he said. "Nobody's ever suspected they're talking to a convict."

Welke omvang dit soort praktijken heeft, weet ik niet. Wie zin heeft, kan dit eventueel verder checken op de site van het Bureau of Prison Statistics of verdere informatie zoeken over deze activiteiten via www.unicor.gov of www.nationalcia.org of www.insideoregon.com. Eén ding is wel duidelijk. Dit verhaal laat toch wel een ander licht schijnen op het veelvuldig door de befaamde Amerikaanse econoom Richard Freeman vermelde gegeven dat een aanzienlijk deel van de Amerikaanse laaggeschoolden in de gevangenis zit. Freeman presen-

teert deze vaststelling meestal in de context van een vergelijking van de werkloosheidsgraad in de VS en Europa. De realiteit waarop Kramer wijst – zeker als ze enige uitbreiding neemt en zijn tekst vermeldt dat reeds in tien staten gelijkaardige callcenters bestaan en dat privé-bedrijven ook afdelingen oprichtten voor de productie van kleren en meubelen – suggereert evenwel dat een grote gevangenispopulatie niet enkel de werkloosheidscijfers opsmukt, maar bovendien een arbeidsmarktsegment met quasi-onuitgegeven arbeidsverhoudingen creëert.

Walter Van Trier